

Урок 10. Практичне заняття. Обставини, що виключають шкідливість (суспільну небезпеку) діяння

1. Чому і за яких обставин закон звільняє особу від юридичної відповідальності

Одним із принципів юридичної відповідальності є невідворотність, тобто неминучість її настання в разі вчинення правопорушення. Проте за певних обставин, навіть коли вчинено дії, що мають ознаки правопорушення, особу, яка їх вчинила, не буде притягнуто до юридичної відповідальності.

Положення про необхідну оборону та крайню необхідність як обставини, що виключають юридичну відповідальність, містяться в Кодексі України про адміністративні правопорушення, Цивільному кодексі України. Однак найбільш розвинені відповідні правові інститути в кримінальному законодавстві. У Кримінальному кодексі України подано перелік обставин, що виключають злочинність діянь, та ознаки, за якими слід відмежовувати ці діяння від злочинів. До таких обставин належать: необхідна оборона; уявна оборона; затримання особи, що вчинила злочин; крайня необхідність; дії, вчинені під впливом фізичного або психічного примусу; виконання наказу або розпорядження; діяння, пов'язане з ризиком; виконання спеціального завдання з попередження або розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

2. Що таке крайня необхідність

Не є злочином завдання шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі, правам цієї людини або інших осіб, які охороняються законом, а також суспільним інтересам або інтересам держави, якщо цю небезпеку в цій обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Крайня необхідність — це випадок зіткнення двох інтересів, що рівною мірою охороняються законом, за якого заради збереження більш важливого інтересу завдається шкода меншому інтересу.

Граничною і правомірною у стані крайньої необхідності визнається завдана шкода, якщо вона рівнозначна відверненій шкоді або є менш значною за неї.

Наприклад, при вчиненні дорожньо-транспортної пригоди виникла обставина, коли необхідно швидко доправити до лікарні особу, яка отримала травму. Водій транспортного засобу, порушуючи правила дорожнього руху, доправляє травмовану особу до лікарні, де їй надається необхідна медична допомога. Фактично в діях водія є склад адміністративного правопорушення, пов'язаний із порушенням правил дорожнього руху, але шкода, яку він завдав,

рятуючи здоров'я та життя людини, не могла бути усунена іншими засобами. Завдана шкода — порушення правил дорожнього руху — є менш значною, ніж відвернена — шкода здоров'ю та життю особи.

Крайня необхідність через її правомірність та відсутність складу правопорушення виключає кримінальну, адміністративну, але не цивільно-правову відповідальність. Так, якщо під час транспортування травмованої людини в описаній вище ситуації водій пошкодить якийсь транспортний засіб, він буде зобов'язаний компенсувати завдані збитки.

Стан крайньої необхідності часто виникає в надзвичайних умовах, наприклад під час сильних снігопадів

3. Які дії людини з точки зору закону вважаються необхідною обороною

Конституція України містить положення про те, що «кожний має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Реалізацією цієї конституційної норми є право на необхідну оборону.

Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту від суспільно небезпечного посягання. Закон передбачає, що при цьому може бути завдана шкода тому, хто посягає на права та інтереси особи або держави, що охороняються. Проте ця шкода не може перевищувати меж оборони, необхідної і достатньої для негайного відвернення або припинення посягання.

Право на необхідну оборону є природним і невідчужуваним, а також абсолютним правом людини. Кожний громадянин має право на необхідну оборону незалежно від можливості звернутися по допомогу до органів влади або посадових осіб для відвернення або припинення посягання.

Не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення в житло або інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, якої завдано тому, хто посягає.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Установіть відповідність між назвою обставини, що виключає юридичну відповідальність, та прикладом ситуації, що її ілюструє, користуючись текстами статей Кримінального кодексу України, вміщених у додатках до підручника.

А Під час затримання громадянина П., якого застали при вчиненні грабежу, працівник поліції Д. завдав йому тілесних ушкоджень середньої тяжкості через те, що П. чинив фізичний опір та погрожував застосуванням зброї

Б Касир банку, якому грабіжник погрожував пістолетом, віддав останньому гроші на його вимогу

В Водій вантажівки з метою уникнення зіткнення з маршрутним таксі скерував свій автомобіль на зустрічну смугу й зіткнувся з іншою вантажівкою. Унаслідок зіткнення водій зустрічної вантажівки отримав тілесні ушкодження

Г Під час затримання особи, яка вчинила злочин, працівник поліції В., побачивши, що затримуваний потягнувся до кишені, та маючи оперативну інформацію про те, що той може бути озброєний, вистрілив. Злочинець був доставлений до лікарні в тяжкому стані, зброї при ньому не знайшли

Д Охоронець крамниці, побачивши, що до неї вдерся грабіжник, затримав його, завдавши йому тілесних ушкоджень середньої тяжкості

1 Необхідна оборона

2 Уявна оборона

3 Фізичний або психічний примус

4 Затримання особи, яка вчинила злочин

2. Порівняйте поняття, визначивши в них спільне та відмінне.

Поняття	Спільне	Відмінне
Крайня необхідність		
Необхідна оборона		

3. Заповніть таблицю, спираючись на текст статей Кримінального кодексу України, вміщених у додатках до підручника, та використовуючи матеріали інформаційних інтернет-ресурсів.

ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЮРИДИЧНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Обставина	Характеристика	Приклад
Уявна оборона		
Фізичний або психічний примус		
Затримання особи, яка вчинила злочин		